

KONSTITUTIONELT ELLER DEMOKRATISK MONARKI I FYRSTESTATERNES ÅRHUNDREDE

■ JENS LEI WENDEL-HANSEN

Volker Sellin:

Das Jahrhundert der Restauration: 1814 bis 1906

München: Oldenbourg Verlag 2014

Volker Sellin:

Gewalt und Legitimität – Die europäische Monarchie im Zeitalter der Revolutionen,

München: Oldenbourg Verlag 2011

Der er flere eksempler på, at monarkiets rolle i den konstitutionelle udvikling i Europa de seneste år har vundet en vis interesse hos historikere. Denne tendens ses navnlig i Tyskland og ikke mindst i forskernes stadig større fokus på monarkiets aktive medvirken i denne udvikling. Således har Dieter Langewiesche benævnt det 19. århundrede "einem Jahrhundert der Fürstenstaaten" pga. den regelretted, hvormed nye stater i dette århundrede udstyrede sig med et dynasti,¹ og Arthur Schlegelmilch mener i de tyske og østrigske tilfælde at kunne konstatere, at det konstitutionelle monarki skal ses som en selvstændig styreform i sig selv, snarere end blot en overgangsordning mellem enevælde og parlamentarisme.² I en dansk sammenhæng kan både Jes Fabricius Møller og Knud J.V. Jespersen nævnes. I Møllers *Dynastiet Glücksborg*³ fra 2013 er det et gentaget træk ved dynastiets første tre monarker, at disse fulgte politikken på nært hold, og at Amalienborg i forbindelse med regeringsdannelser kunne blive et egentlig magtens centrum. I Knud J.V. Jespersens *Rytterkongen* fra 2011 skabes et tilsvarende fokus, især på fremstillingen af Frederik VIII's meget aktive politiske rolle, ikke mindst i forbindelse med den af Tage Kaarsted tidligere behandlede regeringsdannelse 1909, som altså hos Jespersen kontekstualiseres. Begge værker må be-

1 Dieter Langewiesche: "Die Monarchie im Europa des bürgerlichen Jahrhunderts – Das Königreich Württemberg" i *Das Königreich Württemberg 1806-1918. Monarchie und Moderne. Ausstellungskatalog Landesmuseum Württemberg*, Stuttgart 2006.

2 Arthur Schlegelmilch: *Die Alternative des monarchischen Konstitutionalismus*, Bonn: Dietz 2009.

3 Jes Fabricius Møller: *Dynastiet Glücksborg*, København: Gads Forlag 2013.

tragtes som væsentlige nyere bidrag til fremstillingen af monarkiets rolle i den politiske udvikling, der fandt sted i det lange 19. århundrede.⁴

I forlængelse af disse bidrag kan man vende sig mod Volker Sellin, der de seneste år har udgivet to væsentlige værker, der på forskellig måde kaster lys over den samme udvikling i et europæisk perspektiv.

I *Gewalt und Legitimität* fra 2011 skildrer Sellin de legitimeringsstrategier, som de europæiske monarkier benyttede sig af i perioden. Det er en af Sellins pointer, at den nationale, den konstitutionelle og den demokratiske legitimering begynder at spille en væsentlig rolle på bekostning af den dynastiske og den religiøse – dog uden at de sidstnævnte helt forsvandt. Navnlig det dynastiske forblev et centralt element. Sellins fremstilling griber også længere tilbage i tid, hvilket virker til at gøre fremstillingen nuanceret. Afsættelserne af dynastisk set legitime monarker skal således ikke, ifølge Sellin, alene ses som et produkt af den legitimering, der i stigende grad lå i folkestemmen, men må også ses som et led i en tidligere praksis, hvor problematiske monarker blev afsat, men hvor der samtidig blev taget hensyn til det dynastiske princip i udvælgelsen af efterfølgeren. Således griber Sellin bl.a. fat i Den Glorværdige Revolution i England i 1688, hvor netop den legitime monark, katolikken Jakob II, Karl II's bror, blev afsat til fordel for sin protestantiske datter og dennes mand, Vilhelm III. På samme måde blev også Frankrigs Karl X i 1830 afsat til fordel for sin slægtning, Ludvig-Filip, som i øvrigt selv led sin forgængers skæbne i 1848. Med dette fokus på legitimeringsstrategierne skabes således hos Volker Sellin et mangefacetteret billede af det 19. århundredes monarki som en del af den konstitutionelle udvikling i Europa.

Bogen *Das Jahrhundert der Restaurationen* fra 2014 skal ses på baggrund af *Gewalt und Legitimität*. Heri er det Sellins formål at rehabilitere restaurationsbegrebet, der tidligere er blevet fremstillet som et skridt tilbage for den politiske udvikling, ved at pege på, at de mere varige forfatningsmæssige indretninger blev indført i forbindelse med restaurationsprocesser – altså den proces, der fulgte, når monarken havde genvundet styringen efter en opstand, som f.eks. i Frankrig efter Napoleonskrigene med indsættelsen af den i 1793 henrettede Ludvig XVI's broder. Sellin peger i værket på, at de forfatningsmæssige indrømmelser ofte har fungeret som led i en forsoningsproces mellem konge og folk. I den vedvarende omdefinering og legitimering af monarkiet, som Sellin behandler i *Gewalt und Legitimität*, står de oktrojerede forfatningsmæssige indrømmelser, der behandles i *Das Jahrhundert der Restaurationen*, som kongens måde at forsøge at beherske den politiske udvikling og sikre den fortsatte hævvelse af det monarkiske princip.

Man får samlet set indtrykket af en historiker, der finder, at eksemplerne er af større interesse end den endelige konklusion. Dette får til tider den formodentlig

4 Knud J.V. Jespersen: *Rytterkongen*, København: Gyldendal 2009. Tage Kaarsted: "Frederik 8. og dannelsen af ministeriet Holstein-Ledreborg i 1909" i *Historie – Jyske Samlinger*, ny rk., bd. 8, Aarhus: Jysk Selskab for Historie, 1968, s.486-497.

utilsigtede konsekvens, at Sellin lader sig opsluge af eksemplet og giver en læn- gere og detaljeret fremstilling, hvor der ikke bruges nær så megen plads, i enkelte tilfælde ingen, på at forklare eksemplets sammenhæng med det enkelte afsnits eller værkets konklusion, der dog som oftest står klart nok for læseren. Et be- hov for at opstille historiske eller samfundsmæssige lovmæssigheder er således ikke til stede hos Sellin – han er i den grad partikularist. Fokus er på de enkelte eksempler. Dette vil næppe alle synes om, men efter denne anmelders opfattelse er bøgerne netop derfor en fryd at læse.

Sellins opfattelse af den europæiske udvikling synes at hvile på den antagel- se, at den europæiske historie i det 19. århundrede var en overlevelseskamp for et monarki, som kæmpede for at bevare magten. Sellin distancerer sig på denne måde fra en tidligere opfattelse af 19. århundrede som det borgerlige århundre- de. Et eksempel på denne fremstilling findes hos Eric Hobsbawm, der i *The Age of Revolution 1789-1848* gjorde revolutionerne omkring 1830 til en skelsættende begivenhed:

The revolutionary wave of 1830 was... a much more serious affair than that of 1820. In effect, it marks the definitive defeat of aristocratic by bourgeois power in Western Europe. The ruling class of the next fifty years was to be the 'grande bourgeoisie' of bankers, big industrialists and sometimes top civil servants...⁵

Skønt denne nyordning indebar en plads til kongen, var denne ifølge Hobsbawm ceremoniel. De gamle elites indflydelse var fra omkring 1830 forvist til histori- ens losseplads. Sellins fremstilling hviler derimod på den opfattelse, at monarkiet som institution bevarede en høj grad af legitimitet og i de fleste tilfælde formå- ede at tilpasse sig de skiftende forudsætninger for opretholdelsen af denne legi- timitet.

Distanceringen fra idéen om det borgerlige 19. århundrede kan ikke i sig selv kaldes ny. Den er mest udtalt redegjort for i Arno J. Mayers *The Persistence of the Old Regime* fra 1981. Mayer fremhæver i værket, hvordan Europas gamle magtin- stitutioner – og dermed også monarkiet – ikke var dødt, og at skridtet ind i moder- niteten ikke definitivt blev taget før Første Verdenskrig. Han er af den opfattelse, at monarkiet fortsat besad en markant politisk magt. På trods af at denne posi- tion var stadigt vigende, blev der kompenseret for magttabet igennem en markant iscenesættelse af kongehusenes store begivenheder, f.eks. Romanovernes 300- års jubilæum i 1913 eller diverse regeringsjubilæer – iscenesættelser, som også Sellin fæstner sig ved.⁶

5 Eric Hobsbawm: *The Age of Revolution 1789-1848*, London: Abacus 2009 (1962), s. 140.

6 Arno Mayer: *The Persistence of the Old Regime*, London: Verso 2010 (1981), s. 5, 15, 135-146, 148.

Sellins bidrag ligger i den uddybende fremstilling af legitimeringsstrategierne, hvilket nuancerer billedet af baggrunden for det såkaldt gamle regimes fortsatte eliteposition. Mayer undlader at beskæftige sig med en ændret legitimering ved at fremstille den religiøse legitimering som værende stadig stærk samt ved nærmest at indhulle monarkiet i et mystikkens slør, der angiveligt virkede dragende og æggende på befolkningen.⁷ Sellin har derimod også øje for, at monarkiet også kunne begrundes rationelt – først og fremmest med henvisning til det stabiliserende funktion.

Ligeledes leverer Sellin et massivt bidrag til rehabiliteringen af restaurationsbegrebet – at restaurationen, altså den periode hvor de gamle eliter efter folkelige opstande havde genvundet styringen, netop var den periode, hvor de varige forfatningsmæssige ordninger blev etableret. Dette er en væsentlig udfordring af den tidligere betragtning af 1800-tallet som revolutionernes århundrede. Det moderne politiske styre kan altså, ifølge Sellin, fortsat siges at blive formet af revolutionernes idealer, men disse vandt først hævd, når restaurationen promoverede dem.

Hvor både Mayer og Sellin altså i modsætning til Hobsbawm tilkender monarkiet en fremstående plads i det 19. århundredes konstitutionelle udvikling, så ligger det dog implicit i fremstillingerne, at monarkiets kamp for overlevelse var en gammel institutions døds-kamp. Den vedvarende demokratisering igennem det 19. århundrede kunne der ikke i længden kæmpes imod. Spørgsmålet er, om ikke dette er en forsimplet historie primært baseret på det punkt, nutiden, hvorfra historien betragtes.

Man må her bl.a. stille spørgsmålet, om genstanden for den politiske udvikling i 1800-tallet egentlig var en svækkelse af kongemagten. I den traditionelle opdeling mellem *ancien regime* og det konstitutionelle styre henviser man gerne monarkiet til førstnævnte. Sagen er imidlertid, at monarkiet jo netop blev indarbejdet i det konstitutionelle styre – det blev, som Dieter Langewiesche har beskrevet det, "das wohl wichtigste Bindeglied zwischen dem alten und dem neuen Europa". Ingen ny stat opstod i det såkaldt borgerlige århundrede uden fyrsteligt overhoved, og således, fastslår Langewiesche, var det borgerlige århundrede snarere et fyrstestaternes århundrede.⁸ Hvis monarkiet var problemet, var dette nok blevet fjernet med det samme. Imod dette synspunkt vil Volker Sellins indvending formentlig være, at monarkiet overlevede pga. de konstitutionelle indrømmelser, monarken oktroyerede i restaurationsperioderne. Her overses imidlertid, at republikker heller ikke blev bragt i forslag af oppositionen. Hverken på Eidsvoll i 1814 eller i Paulskirche i 1849 blev monarken søgt afsat.

7 Ibid, s.11, 135-137.

8 Dieter Langewiesche: "Die Monarchie im Europa des bürgerlichen Jahrhunderts – Das Königreich Württemberg", s. 25-26

I denne forbindelse er Danmark en interessant case, da Danmark var et af de få steder, hvor den liberale opposition fra opstanden i 1848 – i hvert fald umiddelbart – fik mulighed for selv at sætte sit ønske om en fri forfatning igennem og i høj grad selv fik lov at definere dens indhold. Her var oppositionens problem dog ikke kongen, men regeringen. Ministeransvarligheden blev beskrevet som et af de absolut væsentligste elementer i Grundloven. Set på baggrund af netop enevælden må dette siges snarere at være et forsøg på at kunne stille ministrene til regnskab, hvilket man ikke havde kunnet med den enevældige regering. Et entydigt ønske om en svækkelse af kongens personlige politiske rolle kan i hvert fald kun vanskeligt opstilles. Jes Fabricius Møller har fremført tesen, at Junigrundloven snarere end at være baseret på et ønske om demokrati og parlamentarisme, blev funderet på idealet om en blandet forfatning – altså hvor magten var fordelt i et ligevægtsforhold mellem statens forskellige dele.⁹ I Den Grundlovgivende Rigsforsamling opstod således kraftig hyssen, ligesom formanden måtte kalde P.B. Scaenius til orden, da han formastede sig til at udtrykke den formodning, at kongen som produkt af Grundloven ville ende som en ”pyntet Dukke”.¹⁰ Den *venstreliberale* Geert Winther foreslog endda, at kongen skulle udnævne og afskedige ministre uden ministeriel kontrasignatur, fordi han mente, at kontrasignaturen ville styrke regeringen på kongens bekostning.¹¹ At det således skulle være kongen specifikt, man var ude med riven efter, er svært at argumentere for.

I denne forbindelse er Arthur Schlegelmilchs *Die Alternative des monarchischen Konstitutionalismus* fra 2009 særlig interessant. Som nævnt fremhæver Schlegelmilch her tesen, at det konstitutionelle monarki i Østrig og Tyskland var mere end bare en overgang mellem enevælde og parlamentarisk demokrati, nemlig en styreform baseret på idéen om delt suverænitet – et alternativ til bestræbelsen efter det parlamentariske demokrati.¹² Det hænger godt sammen med Langewiesches opfattelse af kongen som værende et bindeled mellem det gamle og det nye.

I den politologiske disciplin demokratiteori måles forskellige konstitutionelle udviklingsprocesser på deres demokratiniveau. Teoretikere som Charles Tilly og Robert Dahl har opstillet parametre, hvorpå det kan måles, om enkelte lande hhv. demokratiseres eller er polyarkier – den term, som Dahl anvender til at be-

9 Jes Fabricius Møller: ”Det indskrænkede monarki og teorien om statsmagtens ligevægt” i *Historisk Tidsskrift* 93 (4), Oslo: Universitetsforlaget 2014, s. 539-564.

10 *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen*, København, 1849, sp.1790

11 *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen*, København 1849, sp.1647. Se i forbindelse med Bondevennernes inddragelse af kongen i deres konstitutionelle bestræbelser i øvrigt Anne Engelst Nørgaard: ”Hvoraf kommer det, at vi alle ere saa demokratiske som vi ere? Demokratisk-monarkiske bondevenner i den danske grundlovs-kamp” i *Slagmark* 69: *Demokrati og offentlighed*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2014, s.71-87.

12 Arthur Schlegelmilch: *Die Alternative des monarchischen Konstitutionalismus*, Bonn: Dietz 2009,

skrive det nærmeste, man når demokrati i praksis.¹³ Det synes at være den samme endimensionelle tilgang, der præger Sellins (og for den sags skyld Hobsbawms og Mayers) fremstillinger. Det er på dette område, at en teoretiker som Schlegelmilch bliver interessant. Han ser nemlig det konstitutionelle monarki som selvstændig styreform – og altså ikke bare som en overgangsfase til demokratiet.

Med indførelsen af det konstitutionelle monarki opstod således også spørgsmålet om, hvor tyngdepunktet i forfatningen skulle være. Skulle forfatningen danne ramme om en ligelig deling af magten mellem konge og folk, som det, ifølge Sellin, havde været hensigten i restaurationens forfatninger, eller skulle forfatningens tyngdepunkt ligge i det mest demokratisk valgte kammer – en udvikling, hvis logiske ekstrem var det parlamentariske demokrati.

Sondringen mellem den konstitutionelle suverænitedeling og den demokratiske folkesuverænitet findes ikke hos Volker Sellin. Her beskrives den historiske udvikling som endimensionel – en vandring fra det gamle til det nye, hvor det nye er repræsenteret ved en broget og udskiftelig brug af politiske begreber: Magtdeling, frihed, folkesuverænitet, det demokratiske monarki m.v. Særligt i fremstillingen af både magtdeling og folkesuverænitet som en konstitutionel arv fra den amerikanske og den franske revolution i 1700-tallets afslutning må man stille sig selv spørgsmålet, om disse ukommenteret kan antages at have været en del af et samlet politisk projekt. Magt kan ikke på én gang være delt og samlet.

Dette paradoks løses i høj grad hos Schlegelmilch, der fremhæver muligheden af den delte suverænitet som et reelt alternativ. En indvending mod Schlegelmilch kunne derfor være, om ikke denne konstitutionelle strid snarere end at være et tysk alternativ var generel i Europa, i hvilken de tyske stater stod som højrefløjens rollemodel, mens England stod som de liberales. I Danmark kan forfatningskampen 1870-1901 også ses i dette lys.

I en nutidig sammenhæng kan en sådan sondring måske virke overflødig. Det eneste i en politisk forstand eksisterende konstitutionelle monarki i Europa er Liechtenstein, der i 2003 gjorde sig til det eneste europæiske land, der i demokratiets tidsalder har styrket fyrstens rolle, f.eks. ved at fastslå dennes ret til egenhændigt at afsætte regeringen eller enkelte medlemmer heraf. 76 % stemte endog imod en svækkelse af fyrstens veto i 2012. Denne udvikling er dog af fundamental betydning for synet på udviklingen af stabile demokratier i Europa og dermed også for de gængse teorier om demokratisering og demokratikonsolidering.

Volker Sellins konklusioner er givende og nødvendig læsning for alle, der beskæftiger sig med enten monarkiet (det absolutte såvel som det konstitutionelle) som styreform eller det lange 19. århundredes konstitutionelle udvikling i Europa. Imidlertid reproducerer Sellin idéen om det konstitutionelle monarki i 19. århundrede som et levn fra *ancien regime*, der kæmpede en forgæves over-

13 Charles Tilly: *Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press 2007. Robert Dahl: *Democracy and its Critics*, New Haven: Yale University Press 1989, s. 221.

levelseskamp. Suppleret med Arthur Schlegelmilchs nuancerende pointe om tidens strid mellem tilhængerne af suverænitetsdeling og folkesuveræniteten lyder Sellins konklusion, at restaurationen havde stor betydning for stabiliteten af de modificerede revolutionære idealers konstitutionelle implementering, imidlertid tankevækkende. Dette kan lede til overvejelser over de traditionelle magtinstitutioners betydning for udviklingen af de stabile europæiske demokratier, som igen kan vise sig at have generelle demokratiseringsteoretiske perspektiver. Hvis tilstedeværelsen af traditionelle magtinstitutioner generelt sikrer konstitutionel stabilitet, så er dette væsentligt at have med i betragtning af nutidens politiske udviklingsprocesser – som f.eks. dem, der er påbegyndt med det såkaldt arabiske forår.

JENS LEI WENDEL-HANSEN
EKSTERN LEKTOR
INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND (HISTORIE)
AARHUS UNIVERSITET
EMAIL: HISJWH@CAS.AU.DK